

MƏZHİR AVŞAR YARADICILIĞI TÜRK TARİXİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİNİN DAŞIYICISI KİMİ

Nasiba Şükürova,
ADRA-nın dissertantı
E-mail: s.nesibe.s@mail.ru

Müştəqillik dövrü Azərbaycan incəsənətində qədim və zəngin tarixi ənənələrə malik keramika sənəti dəyərli sənət əsərləri ilə zənginləşdirən və orijinal biçimli plastik nümunələri ilə Azərbaycanın hədudlarından uzaqlarda şöhrət qazanan istedadlı sənətkarlarından biri Məzhir Ərtuğ Avşardır.

Azərbaycan keramika rəssamları arasında Məzhir Avşardan sonra bütün yaradıcılığı türk xalqlarının tarixinə və mədəniyyətinə həsr edən ikinci bir rəssam çətin ki tapılsın. Bütün ruhu ilə türk tarixinə əks etdirməyə çalışan rəssamın yaradıcılığı müxtəlif bəyaz mövzularla yox, məhz türkçülüyə və xalqın ovaqatını tarənüm edən ayrı-ayrı mövzularla zəngindir. Həmin mövzular müxtəlif texniki proseslər, üsullar və forma müxtəlifliyinə əhəmiyyətli ki, bu da rəssamların yüksək peşəkərliliyinə ortaya qoyur. Müxtəlif üslub və formalarla zəngin əsərlərdəki əsas xüsusiyyətlərdən biri də məhz onların dərin fəlsəfi mənasının bədii cəhətdən uğurlu həllidir. Rəssamın soy-kökü, xalqın acılı-şirni tarixinə həsr olunmuş əsərləri gələcəkə keçmiş arasında körpü rolunu oynayaraq bu yoluqda həmin düşüncəyə vadar edir. Düşüncədə insanı özünə, soy-kökünə, türkçülüynü bütövlüyünə, gücünə və qüdrətinə qaytaran bu əsərlər həm gəzmiş, həm də könlümüzə malik olmuş böyüklüyümüzi bizə dərk etdirir. Bütün bunları ruhanə, qənaəndə, turk xalqlarının coşxarlıq zəngin, xalqın kəsməkəşli, ağıllı-acılı taleyinə, maddi və mənəvi abidələrinə vətəndaş kimi sevgi və dəyərli sənətkarın bu tarixi gələcəyə çatdırmaq üçün abidələşdirməyə vadar etmişdir.

Ünvanlıdır Məzhir Ərtuğ Avşar irsi ilə yaxından tanış olan da yaradıcılığının iki mərhələdən ibarət olduğunu əsaslıca müəyyənləşdirərkə mümkündür. Rəssamın 80-ci illərin sonuna qədər olan yaradıcılıq əsərləri daha çox xalqımızın məşəqqətli tarixi keçmişinə əhəmiyyətli ki, müxtəlif keramik formalar və demək olar ki, keramik heykəl formasındakı kompozisiyalar yaradıcılığının birinci mərhələsində öz rəngarəngliyi ilə seçilir. Mövzu aydınlığı, rahat qəvrənə, tamaşaçı ilə münasibətdə daha səmimi təsir bəgışləyən bu əsərlər öz texniki üstünlüyünə görə də müxtəlifdir. Birinci mərhələdə mövzular əsasən sırayca, müxtəlif üslublara keçid, kompozisiyalararası dinamika və fərqli ritmlər əhəmiyyətli ki, bu kimi kompo-

ziyalardan olan "Xürrəmilər" (1983) və "Axaltakə" (1985), "Döyüşçü" (1984) və "Qanadı" (1985), "Gəca qonağı" (1988), "Cərnəbil" (1987) və s. kompozisiyalar insanlarn ağıllı-acılı taleyini və tarixini əks etdirən, müxtəlif texnika və mövzular özündə ehtiva edən əsərlər qalereyasına bənzəyir. Həm sənətkarın yaradıcılığın, həm də xalqımızın tarixini araşdırarkə baxımından bəzimiz sayıldığı üçün bu əsərlər haqqında daha ətraflı məlumat verməliyik.

Yaradıcılığının birinci mərhələsində müxtəlif tarixi mövzulu kompozisiyalarda yanaşı, taxayışlılını ifadə edən formalar da işləmişdir. İdeya və fikirlərinin modern formalar arasında gizlədən və onların tapılması üçün tamaşaçını düşüncəyə vadar edən rəssam öz fəlsəfi materialın illi də birləşdirərək bir-birindən maraqlı əsərlər yaradır. Darin fəlsəfi tutumlu bəla əsərlər arasında 1988-ci ildə işlədiyi "Gəca qonağı" əsəri xüsusi yer tutur. Sərvətində Azərbaycan xalqının mədəniyyətini, mənəviyyatının məhərinə yönəlməş dövlət siyasəti mənirlərə həmyerlimizin günaşız olaraq sürgünə göndərilməsi, güllənməsi ilə nəticələnir. Məhz 1937-ci ilin qurbanları mövzusu rəssamın "Gəca qonağı" kompozisiyasında rəmzi şəkildə öz əksini tapmışdır. Xalqın düşüncə beyinlərini gəca ikan gədar-gəlməzə göndərən siyasi sistem bu kompozisiyada boyuna ilgakli kəndir keçirib evləri gəzən şeytan obrazında təsvirlənir. Obrazın əyində olan, həmin dövürün cəlladları sayılan Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi amakdağlarının geyimi mövzusunda ağıllıca xidmət göstərir. Bədii cəhətdə uğurlu həll olunmuş kompozisiyada qənadı, qara şeytan, kəndir və geyim mövzunu tam şəkildə ifadə edir. 1937-ci illərin repressiya dövrünü rəmzi mənada əks etdirən kompozisiya rəssamın yaradıcılığının birinci mərhələsinin ən uğurlu işlərindəndir. Kompozisiyanın rəng hallı, müccərad obrazın qorunc təsir qüvvəsi və boyunundan əksini kəndir tamaşaçıda o illərin qorxu, həyəcan və saksakalı anlarını yarmatmaq qüdrətindəndir ki, bu da əsirin uğurlu təşkilidir.

Azərbaycan xalqının faciəli taleyini əks etdirən daha bir kompozisiya 1989-cu ildə işlənməş "Göycə qaçanı" əsərindədir. Tarixi vərəqlərə çevirən rəssamın əsərləri öz bədii hallı, ideya və formasına görə hadisələr, tarixi olaylar haqqında məlumatları dəqiq ötürməkdəndir. Tarixi boyu emarilərin xalqımıza qarşı törətdikləri qir-qirilər, soyqırım və torpaqlarımıza qarşı iddiaları nəçə-nəçə qarlı-

Məzhir Avşar. Turan. H. 65 sm. şamot, oksidlər. 1989

Məzhir Avşar. Bəngü daş. H. 53,5 sm. şamot, oksidlər. 1989

Məzhir Avşar. XX əsr. H. 65 sm. şamot, oksidlər. 1998

sahifələrin yaranmasına səbəb olub. Emarilərin 1988-91-ci illərdə işlədiyi sovet sisteminin himayədarlığı ilə tarixi torpaqlarımız olan Göycə mahalından 200 mindən artıq həmvətənimizi zərərli gücü ilə sürgün etmələri və bu ərazilərə yayılmaqları, didərgin düşməsi insanların əzab-ziyyətləri rəssamın "Göycə qaçanı" əsərində ümumi bir obrazda cəmlənmişdir. Dəyərli işgəncələrə məruz qalan bu insanlar rəmzi ana və bala təsviri ilə kompozisiyada öz əksini tapıb. Texniki hallı tam fərqli olan bu kompozisiya gil ləvhədən ibarətdir. Üzərində ana və balası sxematik təsviri verilmiş, yalnız qorxudan bəzəlməş gözəl və balası qaçaqlayan ananın əlirli nisbatən qabaq formadadır. Böyük bir faciəni əks etdirən kompozisiya mövzuya uyğun qara rəngdədir. Nisbətən qabaq verilən formalar isə ağ rənglə təsvirlənir. Aşağıda düzbucaqlı, yuxarıda isə təsvirlənən kənarları ümumi formalı əhəmiyyətli ki, bədii hallı, forma və ifadə baxımından mövzunu əhəmiyyətli ki, kompozisiya ana və bala simasında bu ağırlı təsviri yaşayın insanlarn faciələrini ifadə etmişdir.

Bütün əsərlərində insan obrazlarını, yaşantılarını, hiss və duyğularını böyük üstünlüklə ifadə edən sənətkar 1989-cu ildə işlədiyi "Əşğərən" əsərində də bunları ifadəli şəkildə gətirib çıxarıb. Tarixi keçmişimizə və onun qarlı-qadlı faciələrini həssaslıqla yanaşan rəssamın əsərində də Əşğərən qovulan həmvətənlərini təsviri təsviri təsviri. Üç hissədən ibarət kompozisiyada dəhşət və qorxu ilə gözləri yuxarı zillənmiş insanlarn sxematik təsviri görürük. Təsvirə diqqət edəndə üzərdəki qorxu və tələş hissəni insanı dəhşətə gətirir. Saçları ifadə edən kəskin xətlər və tünd fon kompo-

ziyanın ifadə qüvvəsini daha da artırır.

Rəssamın yaradıcılığının birinci mərhələsində daha çox Azərbaycan tarixi və faciələri öz bədii ifadəsinə tapıb. Fərqli üslublar və formalar kompozisiyaların mövzularını tam şəkildə ifadə edərək ideya və formaların ümumi əhəmiyyətli ki, yaratmışdır. Bu mərhələnin xarakterik xüsusiyyətlərindən ən başlıcası insan obrazlarında xarakter, emosiya hissələrinin kifayətli ki, ifadəsini tapmasıdır. Çox az elementlərlə bəla xarakterik xüsusiyyətlərini verilməsi kompozisiyalarda uğurlu əsasını təşkil edir.

Sənətkarın yaradıcılığının ikinci mərhələsində bir sıra dəyişikliklər baş vermişdir. Əvvəlki əsərləri aydın, səmimi, tamaşaçaya daha yaxın və qəvrənəmə insan olduğu halda, ikinci mərhələdə əsərlər artıq bir xalqın yox, bütün türk dünyasının tarixini əhəmiyyətli ki, dünyəviləşmiş, fəlsəfi tutumu artmış, forma müccəradlı və texniki cəhətdən mükəmməlliyinə görə daha ağıllıca məqama yüksəlmişdir. Forma-biçim etibarilə kifayətli ki, dəqiq dəyişən və ilk növbədə bəlalədi olan bu plastiklərin məcmusu ilə kompozisiyanın ümumi ritminin əldə edilməsi, heç şübhəsiz, hər şeydən öncə müəllifin yüksək sənətkarlığının göstiricisiyir. Bu mərhələdə əsərlər daha çox dinamik plastikliklə ifadəli deyil, dəyərli xarakterini özündə ifadə edən donuq, dəhşətli xarakterini ifadə burzu verirlər. Bu əsərlər sanki türkünün başlanğış tarixini əks etdirir.

Məzhir Ərtuğ Avşarın yaradıcılığının ikinci mərhələsinin başlanğıcını təşkil edən "Turan", "Bəngü daş", "XXI əsr", "Xaqan" kompozisiyaları yeni, daha dərin düşüncə tərzinin məhsullarıdır. Forma və

Mahazir Avşar. Takar. H. 4 m. ağac. 2001. Konya

üslub baxımından öz yaradıcılığında köklü dəyişikliklər edən rəssam əqidəsində sadıq qalaraq daha mükəmməl və dünyəvi əsərlər yaratmışdır. Bu mərhələnin ilk monumental kompozisiyalarından olan "Turan" (1989) Orxon alifbası ilə yazılmış daş kitabını parçalayan qara bir daş parçasından ibarətdir. Orxon yazıları ilə verilmiş daş kitabının üst tərəfində türk dünyəsində müqəddəs sayılan və bir çox türk boylarının öndə törəndiyi hesab olunan qurd təsviri var. Qədim türk tarixi və mədəniyyətini simvolizə edən kitabını parçalayan qara daş kompozisiyada təhlükə, düşmən mənasındadır. Rəssamın düşüncəsinə görə, bütün türk dünyası həmişə öz güc və qüdrətinə görə onu səməyan qüvvələr tərəfindən təhdidə məruz qalır. Kompozisiya ümumilikdə bu gün təhlükələrə qarşı ayıq-sayıq olmağa bir çağırışdır. Dərin fəlsəfi anlam daşıyan əsərin forma və bədii həlli mövzunu uğurlu şəkildə ifadə etmişdir.

1989-cu ildə işlənmiş monumental kompozisiya – "Bəngü daş" bütün türk dünyasının tarix və mədəniyyətini özündə ehtiva edir. Türk mifologiyasına əsasən, abadi həyatın rəmzi sayılan bu möcüzə də sonu olmayan abadi bir varlığını ifadə edir. Orxon yazıları ilə yazılı bəngü daş, mifologiya görə, abadi həyatı ifadə edən daş tsibgaqətiman üzərində verilmişdir. Bir əsr qədər türk dövlətlərində daş kitabları kimi istifadə olunan nəhəng daş tsibgaqə formaları tarixi əks etdirən daş – bəngü daşlarına birləşərək əzəmətli bir forma ortaya çıxıb. Kompozisiyada gilin öz rəngini saxlamasına daha arxak və təbii görünüşü təmin edir.

Rəssamın daha bir əsəri "XXI əsr" adlanır. 1990-cı ildə işlənmiş bu kompozisiyada hər şeyi dağıdaraq yerin təkindən çıxıb göylərə ucalan, türk dünyasının abadiyyətini ehtiva edən, Orxon yazıları ilə

işlənmiş daş kitabə təsvir olunub. Müəllifin düşüncəsinə görə, vaxtilə bütün dünyaya hakim kəsilmiş türk dünyası yenidən birləşib bir olaraq öz əbadi-əzali varlığını vəhdət şəklində təsdiqləyəcək. Böyük bütün türk dünyasını görmək arzusu ilə işlənen bu kompozisiya öz dərin, fəlsəfi düşüncəsi ilə insanı belə bir məhəşəmliyə gətirəcək arzularına kökləyir. Kompozisiyada Orxon yazıları ilə işlənmiş daş kitabının torpağın içərisindən çıxması rəssam tərəfindən olducaq bədəfi ifadə olmuşdur ki, bu da mövzunu tam canlandıraraq işin uğurluğunu xəbərləyir. Ağ və tünd rənglər təzad təşkil edərək əsərin bədiiyyətini zənginləşdirir.

2000-ci ildən etibarən Mahazir Ərtüq Avşarın qorşa, qardaş ölkədə fəaliyyət göstərməsi onun yaradıcılığını Türkiyə mərhələsinə ortaya qoymağa yaradıcılığın ikinci mərhələsinə davamıdır. Həmin dövrdə rəssamın Konya şəhərində ucaldığı abidələr öncədən ümumi bir nəzər salmağa ehtiyac duyulur. Daha çox türk dünyasının mübarizlik tarixini əks etdirən bu keramik kompozisiyalar öz əzəmətli və monumental heykəltəraşlıq əsərlərini xatırladır. Məmərlük ansambli ilə uyurlu təşkil edən abidələr şəhərin görünüşünə xüsusi bir rəng qatmışdır. Türk dünyasının qəhrəmanlıq salnaməsini əks etdirən bu əsərlər müxtəlif əyani, forma və kompozisiya baxımından tam fərqlidir. Daş, qayla, takar formaları əks etdirən kompozisiyalar bədii həllinə görə bir-birindən kəskin formada fərqlənsə də, forma və ideya mövzunu tam şəkildə əhatələyir. Sənətkarın "Takar" (2001), "Xəbərdarlıq" (2001), "Soğ ağacı" (totem) (2001), "Sənəqmiş şahidlərinə" (2002) adlanan, türk dünyasının qəhrəmanlıq tarixini əks etdirən dörd monumental əsəri Konya şəhərini bəzəməkdədir. Bu abidələrdən biri – "Soğ ağacı" (totem) xatirə abidəsi Səlcuq Universitetində – Süleyman Dəmiralin adını daşıyan Mədəniyyət Mərkəzinin önündə yerləşir. Ourluqca hər iki külb formasından sonra arxak və ümumilikdə üzərində qəbənq formaları olan 10 kübdən ibarət bu monumental kompozisiyanın hündürlüyü 5,5 metrdir. Üst-üstdə yığılmış küb formalarının hər tərəfə bəxən səthləri üzərində yerləşən qəbənq formalarla verilmiş ləntəşkili təsvirlərdə türk tarixinin şərəfli səhifələrini və qəhrəmanlıq ruhunu əks etdirən türk igidlərinin maskə üzəri əks olunub. Kompozisiyada qəbənq formalar üzərində qəhrəmanların obrazlarını sxematik görünən təsvirləri ilə yanaşı, həm də qədim türk dənqəlləri təsvir edilmiş. Bir-birini stəqənkərkə saməya ucalan bu obrazlar şanlı tarixin əzəmətlini tarənənənmişdir. Keçmişdən bu günə silsilə şəkildə təsvirlənmiş türk igidlərinin maskə təsvirləri həm də qəhrəmanlıq dolu bir yolçuluğu əks etdirir. Kompozisiyanın rəng həllində istifadə olunan mis oksid maskəllərin gilin öz rəngindən fərqlənərək onun tünd göstərməklə daha da əzəmətlandirilmiş. Gilin öz rəngində verilən sxematik təsvirlər isə kompozisiyada kontrast yadərək təsvirlərin aydın oxunusunu təmin edir.

Bütün türk dünyasının əfsanəvi atları sayılan Oğuz xanın törəmələri olan, 24 oğuz boylarını təmsil edən "Takar" kompozisiyası 2001-ci ildə Səlcuq Universiteti şəhərində ucaldılıb. Ağacdan hazırlanmış, otuzəçəli ilə birlikdə 4,5 metr olan monumental abidə dairəvi takar formasındadır. Takarın sağ tərəfində əfsanəyə görə Oğuz xanın ikinci – göydən enən mələkdən dünyaya gələn və Oğuz oğuzunu təmsil edən Bozoxların dənqəllə, sol tərəfdə isə

Oğuz xanın Yerdən olan arvadından dünyaya gələn və daha 12 Oğuz boylarını təmsil edən Uçqollar dənqəlləri rəlyef formasında həkk olunub. "Takar"ın üst səthində dairələr içində Orxon alifbası rəlyef şəklində verilmişdir. Bundan əlavə, "Takar"ın mərkəzindən keçən forma üzərində aşağıda üç ox, yuxarı hissədə isə dənqəllər verilmişdir. Materialın rəngini özündə qoruyan bu əzəmətli kompozisiya məmərlük ansambli ilə harmoniya təşkil edir. Deyir-keramik materialdan olmasına baxmayaraq ideya uğurlu şəkildə mövzunu ifadə edə biləcək təxatə materialı ilə icra olunub. Sənətkarın materialı duyumu bu əsərin uğurlu təşkil edən səbəblərdən an başlıcasıdır. Buna görə də əsərdə materialın düzgün seçimi və onun yüksək dərəcədə həlli sənətkarın peşəkərlərini göstərmisdir. Kompozisiyanın bədii həllini təşkil edən dənqəllər əsəri zənginləşdirməklə yanaşı, fəlsəfi dəyərləri daha da dərinləşdirir. İdeyanın məhkəmə takar forması üzərində qurulması türk dünyasının soy-kökünü və bu günə kimi "hərəkət edərək" gəlib çxmasını ifadə edir ki, bu da soy-kökün əzəmət və qüdrəti ilə bağlıdır.

Sənətkarın 2001-ci ildə Səlcuq Universitetinin şəhərində, çaldığı sənət və dizayn fakultəsinin binası önündə ucaldıqı hündürlüyü 4,5 metr olan "Xəbərdarlıq" abidəsi birləyin, bərabərliyin onəminə vurğulamağa xidmət edir. Kompozisiyada rəmzi mənada ağ işıqlı qüvvələri parçalamaq istəyən qara qüvvələr təsvir olunub. Simvolik şəkildə ümumiləşdirilən bu obrazlarda ağ işıqlı qüvvə türk dünyasını, onun parçalanmağa çalışdığı qara qüvvələr isə düşmənləri ifadə edir. Kompozisiya ağ saş daşlar üzərində oyalan türk dənqə və nişanların təsvirində və bu daşlar arasında keçərkək parçalanmağa çalışılan qara daşdan ibarətdir. Ağ daşlar üzərindəki oyma şəkildə verilmiş dənqə və nişanların bədiiyyətini artırması, qara rəng təzad yaradaraq klassik fəlsəfəni, keyfiyyət birləyin mübarizəsini, geçə-gündüzü, ağ-qararı ifadə etmişdir. Yuxarıda bunlarla yanaşı, rəssamın əsas məqsədi türk dünyasına qarşı gözənləniləcək istənilən təhlükəyə xəbərdarlıq işarəsi

verib əbadi birləyi, bərabərliyi və əsrlərə yaranmış qüdrəti qorumaqdır.

"Sənəqmiş şahidlərinə" (2002) adlanan başqa bir abidə Konyanın Keşyübdə bölgəsində yerləşir. Tarixi faciənin qurbanlarına çevrilən türk əsgərlərinin xatirəsinə həsr olunub. 1915-ci ildə Rusiyanın Osmanlıya müharibə elan etdiyi zaman Qərbi Anadol torpaqlarına qəbir gürulan müharibəyə almaq üçün yola düşən 90 minlik türk ordusu güllə atmadan Sənəqmiş şahidlərinin məni 40 zərəfəyə çatdıran qarlı, şaxtılı yollarında bu dəyğərlərə dönmür. Zəfərləri qədar faciələri də çox olan Osmanlı tarixində bu hədisə misli görünməyən bir kədər kimi yazılıb. Aynılının nəzak geyiminə, düşməndən qat-qat zəif silah-sursatına baxmayaraq, bir əmir ilə qarlı-boranlı dağlara əsarə qılıma gətirilənlə birlə-birlə torpaqların xilasına hazır əsgərlər şahidlik məqamına yüksəlmişlər. Bu faciədən sonra, 1920-ci ildə Sənəqmiş torpaqları düşmən işğalından əbadi olaraq qurtulub. Bu gün ruhları əbadi azadlıq işığında duran Sənəqmiş şahidləri sənətkarın abidəsində əbədiləşmişdir.

Mahazir Ərtüq Avşarın abidələri yaradıcılığın əsas xəttini təşkil edən türk dünyası və Azərbaycan izləyicilərinə həsr olunub. Həmin əsərlər tarixin şahidlərinə çevilərək müasirlərin onları vərəqləməyə imkan yaradır.

Mahazir Ərtüq Avşar yaradıcılığını izləyərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, müasir Azərbaycan keramikasında tarixi mövzuların böyük faizi məhkəmə bu sənətkarın payına düşür. Sənətkarın xalqın soy-kökünü, mədəniyyətini və mənəviyyatını ifadə edən sadə sunumları öz fəlsəfi tutumu ilə keçmiş və gələcək arasında bir körpü rolunu oynayaaraq bu yolçuluqda türk dünyasının gərli qəhrəmanlıq hadisələrini sənqəmləmişdir. Xalqın tarixini əbədiləşdirən Mahazir Ərtüq Avşar Azərbaycanın incəsənət tarixinə bənzərsiz sənət əsərləri bəxş edərək yadigarlarının zənginliyinə və məkanlısızlığı qovuşmasını şərtləndirmişdir... ♦

Ədəbiyyat:

Əliyev Ziyadın. Keramikanın fəlsəfi-düşündürücü qatı. "Kəsp" qəzetli. 31 yanvar 2015.
Nəriman Qasımoğlu. Mənim Mahazir Avşar sənqim. "525-ci qəzet". 16 yanvar 2015.
Nəsib Nəbiöglü. 60 yaşın mübarək, Mahazir Avşar! "525-ci qəzet". 23 yanvar 2015.

Резюме

Статья повествует о том, как идея и размышления, как результат творческого воображения художником, успешно превращаются в произведения искусства в виде символических и абстрактных образов.

Ключевые слова: керамика, творчество, образ.

Summary

In the ceramics of independence age Azerbaijan the artists who have different perspective sight to universe, had created priceless works of art explaining their deep philosophical opinions in the form of abstract images and they make people think. These works that have free styles, interesting wordings to high examples of art reflecting completely freedom in the thoughts of the artists.

Key words: ceramics, artizan, creative work, imagination